

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Дипломна робота з психології

(освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»)

студентки 6 курсу 62 групи

галузі знань: 0301 **Соціально-політичні науки**

спеціальності: 8.03010203 **Психологія**

Ольги Ігорівни Бурчак

Керівник:

Доктор психологічних наук, професор

Л.П. Журавльова

Рецензент: Начальник СПЗ УКЗ УМВС України

в Житомирській області

майор міліції

кандидат психологічних наук

Н.І. Чабанюк

Житомир – 2014 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ	8
1.1. Феноменологія гендерної ідентичності	8
1.2. Характеристика особистісних властивостей в структурі особистості.....	18
1.3. Концептуалізація гендерної диференціації властивостей особистості.....	25
1.3.1. Статеві-гендерна диференціація особистісних властивостей військовослужбовців.....	25
1.3.2. Теоретична модель статево-гендерної диференціації особистісних властивостей військовослужбовців.....	41
Висновки до розділу 1.....	44
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ	47
2.1. Методологія та організація емпіричного дослідження.....	47
2.2. Огляд і обґрунтування вибору методик дослідження.....	51
Висновки до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	56
3.1. Дослідження психологічних особливостей жінок та чоловіків з різною гендерно-рольовою ідентичністю.....	56
3.2. Діагностика особливостей міжособистісних стосунків військовослужбовців.....	58
3.3. Вивчення спрямованості особистості військовослужбовця.....	64
3.4. Психокорекційна програма-тренінг впливу гендерних стереотипів та формування гендерно-рольової поведінки при міжособистісних стосунках.....	67

Висновки до розділу 3.....	85
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблеми гендерних відмінностей особистісних властивостей пов'язані з тим, що внаслідок постійних динамічних змін у світі, виникає все більше запитань щодо впливу певних гендерних стереотипів на професійну діяльність особистості. Аналіз типових гендерних властивостей людей, показав що, чоловіки орієнтуються, переважно, на виконання професійних та соціальних ролей, тобто на предметно-інструментальну діяльність, а жінки – на сімейні, побутові ролі, зокрема на емоційно-регулюючу діяльність.

Загальновідомо, що особистість формується під впливом психологічних та соціальних чинників. Вона наділена індивідуальним поєднанням психологічних рис і особливостей, які утворюють її індивідуальність та визначають відмінність від інших людей.

Військова служба значною мірою впливає на формування особистості, що проявляється в сумлінному і старанному виконанні роботи, що доручають, у навчанні, чергуванні, вирішуванні складних стратегічних завдань. Тому розвиток особистості чоловіка і жінки в силу приналежних їм властивостей під впливом людей, клімату у військовому колективі, зброї і бойової техніки відбувається по-різному. Військовослужбовець спілкується з іншими військовослужбовцями, обмінюється з ними знаннями, думками, досвідом, узгоджує свої дії, співпрацює з колективом. Подібна робота інтелектуального напрямку позитивно впливає на розвиток пізнавальних процесів, збагачує емоційну сферу, особливо соціальну, морально-політичні відчуття, зміцнює волю.

Збільшення у збройних силах держав чисельності жінок сприяло активізації наукових досліджень з проблем військовослужбовців-жінок. Особливо активно військовий аспект жіночої соціальної проблематики вивчався в другій половині минулого століття американськими і західноєвропейськими дослідниками. Саме в цей період з'являються спеціальні роботи щодо ролі жінок в армії. Найбільш відомими і

авторитетними фахівцями в даній сфері вважаються М.Бінкін, Є.Джексон, С.Єнлоу, Д.Мітчел, Д.Паркер, М.Растад, М.Яновіц.

Активно досліджуються проблеми жінок в армії Російської Федерації. Зокрема, дисертаційна робота Ж.В.Гербач присвячена дослідженню гендерного аспекту професійної соціалізації військовослужбовця-жінки в Збройних силах. Н.В.Шумакевич досліджувала гендерний аспект військової реформи. І.В.Кривцова присвятила свою роботу вивченню трансформації гендерного контракту на прикладі сімей військовослужбовців. У 2001 р. в Академії військових наук Росії створена спеціальна наукова секція «Гендерні проблеми військової діяльності», яка сьогодні успішно працює.

Гендерні проблеми у Збройних Силах України, на жаль, досліджуються не так активно. Лише на початку 1990-х рр. у дослідженнях професора Е.Афоніна «Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми» (1994) з використанням авторської методики «колірних переваг» в українському суспільстві було вперше емпірично виміряна «гендерна популяційна невідповідність» (6%), тобто відносна кількість чоловіків/жінок, орієнтована на протилежні від традиційно закріплених за популяцією соціокультурні ролі.

Доволі широко розвивалися гендерні дослідження від початку 90-х рр. ХХ ст. здебільшого це дослідники академічних та університетських осередків. Серед них можна виділити: одну з перших затверджених в Інституті соціології НАН України тем кандидатської дисертації Т.Сенченкової «Чоловіче та жіноче в соціумі: гендерний аспект» (1992), опубліковані монографії І. Жеребкіної «Жіноче політичне несвідоме», Л.Смоляр «Минуле заради майбутнього» та захищену О.Вілковою дисертацію на тему: «Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів».

Початок 1990-х рр. для Української армії позначився дослідженнями різних аспектів особистості військовослужбовця. Ключовою у сфері військово-соціальних досліджень стала робота Е.Афоніна. Різні аспекти проблем кадрових офіцерів, солдатів і сержантів строкової служби

досліджували також В.Галєєв, О.Мазурик, В.Полюга, А.Проноза, А.Солнишкіна, Ю.Яременко та ін.

У зв'язку з трансформацією кадрового складу Збройних Сил України, що призвело до появи військовослужбовців-жінок, чисельність яких постійно зростає, вирішення проблем особового складу без гендерного аспекту відтепер стає неможливим. Гендерні відмінності, гендерна приналежність є важливим аспектом особистості військовослужбовця. Відповідні дослідження допоможуть зрозуміти у який спосіб гендерні відмінності обумовлюють життєвий вибір, стиль поведінки, та, зрештою, і саму роль, відведену суспільством чоловікам та жінкам даної професії. Зважаючи на актуальність описаних вище проблем нами й було обрано дослідження за темою «Гендерні особливості особистісних властивостей військовослужбовців».

Об'єкт дослідження: особистісні властивості військовослужбовців.

Предмет дослідження: психологічні особливості гендерних відмінностей в особистісних властивостях військовослужбовців.

Мета дослідження: дослідити гендерні відмінності особистісних властивостей військовослужбовців (гендерно-рольову ідентичність, міжособистісні стосунки та спрямованість особистості).

Гіпотеза дослідження: на прояв гендерних відмінностей особистості військовослужбовця, значний вплив мають особливості їх міжособистісних стосунків та професійної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з гендерної проблематики.
2. Розглянути особистісні характеристики в контексті різних психологічних теорій.
3. Провести психодіагностичне дослідження гендерно-рольової ідентичності, міжособистісних стосунків та спрямованості особистості військовослужбовця.
4. Дослідити гендерні відмінності особистісних властивостей військовослужбовців в процесі служби.

Методологічні та теоретичні основи дослідження. Методологічними основами послуговували системний підхід у вивченні структури особистості (К.А. Абульханова-Славська, А.Г. Асмолов, Б.Г. Ананьєв, Н.В. Кузьміна, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, Е.Г. Юдін та ін), діяльнісний підхід, що передбачає вивчення процесів розвитку особистості з позицій сутнісних характеристик і структури діяльності (А. Н. Леонт'єв, А. В. Петровський, В.Д. Шадриков та ін);

Теоретичною основою послуговували основні положення наукових досліджень вивчення проблеми гендеру (Т.В. Бендас, В.В. Знаков, И.С. Кльоцина, В.А. Лабунская Д. Батлер, Р. Брайдотті, Т. де Лауретіс, Л. Ірігаре, Д. Мітчелл, Г. Рубін, Е. Сиксу, Д. Скотт, А. Дворкін, Н. Чодороу, Д. Хубер, Р. Коллінз); відмінностей професійної мотивації (В.Г.Андросюк, М.І.Ануфрієва, О.М. Бандурка, С.П.Бочарова, В.Л.Васильєва, Н. І. Ковальчишина, М.І.Єнікеєв, О. В. Землянська, Л.І.Казміренко, О.С.Кальчук).

Методи та організація дослідження. Дослідження проводилось із застосуванням комплексу методик: методика «маскуліності-фемінності» Сандри Бем – для визначення гендерно-рольової ідентичності; методика Тімоті Лірі для діагностики міжособистісних стосунків; методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса; для кількісного аналізу використовувався t-критерій Стюдента.

Вибірка дослідження. Дослідження проводилося з особовим складом військових частин високо мобільних десантних військ. Участь у дослідженні брали 50 службовців військової частини (з них 25 чоловіків та 25 жінок). Вік досліджуваних від 20 до 30-ти років, зі стажем служби від 2 до 13 років.

Надійність і вірогідність обумовлена підбором методів, релевантних меті та завданням дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* на основі емпіричних даних здійснено аналіз гендерних відмінностей у структурі особистісних властивостей військовослужбовців, що проявляються в процесі їх професійної діяльності.

Практичне значення результати дослідження можуть бути використовуватися з метою організації, покращення професійної діяльності в умовах військової служби.

Структура роботи: структура дипломної роботи складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 119 сторінок. Основний текст роботи викладено на 91 сторінці. Дипломна робота містить 5-ть таблиць, 8-м додатків. Список використаних джерел, що налічує 66 найменувань.

Апробація: здійснена у науковій публікації «Психологічні дослідження: наукові праці студентів соціально-психологічного факультету» Випуск 6./ за ред. Л.П.Журавльової, Ю.Ю. Дем'янчук (подано до друку).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

1.1. Феноменологія гендерної ідентичності

Гендерні дослідження широко проводяться в усьому світі, такими вченими як Ф.Л. Джеймс [22], К. Хорні [51], Т.С. Баранова [9], Ю.Є. Альошина [4]. Проблематика гендерних досліджень розкрита в наукових працях соціальних психологів, таких як Ш. Берн [12], Д. Майєрс [41], І.С.Кон [38], І.С. Клецина [34], Т.В. Бендас [11], О.А. Вороніна [18], які бачать переоцінку «гендерних» цінностей у сучасному соціальному суспільстві.

Т.В. Бендас [11,с.137] при вивченні гендерних відмінностей, розглядає такі питання, як природа відмінностей, їх оцінка та динаміка, вплив цих гендерних відмінностей на індивідуальний життєвий шлях чоловіків і жінок, можливості їх самореалізації. При розгляді гендерних характеристик вивчається ідентичність чоловіків і жінок і її складові : уявлення, стереотипи, установки, пов'язані з статевою диференціацією .

На думку О.А. Вороніної [18,с.101], Д. Майєрса [41,с.259] фундаментальною підставою гендерної теорії є уявлення про те, що майже всі традиційно вважають «природними» відмінності між статями, які мають під собою не біологічні, а соціальні підстави.

У традиційній культурі уявлення про «маскулінність» і «фемінінність» різко диференційовані і сконструйовані за принципом бінарної опозиції. Маскулінність і фемінінність не тільки диференційовані, але й вибудовані ієрархічно за домінуючої ролі маскулінності.

У своїх роботах Ш. Берн [12,с.256] підкреслює, що поділ людей на чоловіків і жінок є центральною установкою сприйняття нами відмінностей, наявних у психіці та поведінці людини. Багато хто вважає, що ці відмінності пов'язані з генетичними, анатомічними і фізіологічними особливостями чоловічого і жіночого організму. Є.П. Ільїн [30,с.117] підкреслює поєднання

різних характеристик кожного рівня визначає різноманіття конституціональних особливостей кожної людини, тоді як звичний розподіл людей на дві статі фактично спирається тільки на морфологічні ознаки : наявність того чи іншого дітородного органу.

Термін «гендер» з'явився порівняно недавно, в 1975 році, це було викликано чітким розмежуванням конституціональних і соціокультурних аспектів у розрізненні чоловічого і жіночого, пов'язуючи їх з поняттями статі і гендеру .

На думку В.А. Геодакян термін «стать» описує біологічні відмінності між людьми, що визначаються генетичними особливостями будови клітин, анатомо-фізіологічними характеристиками і дітородними функціями [19,с.58].

Термін «гендер» — соціальна стать, стать як продукт культури, соціально-біологічна характеристика, яка вказує на соціальний статус і соціально-психологічні характеристики особистості, які пов'язані зі статтю і сексуальністю, але виникають у взаємодії з іншими людьми.

І.С. Кон [38,с.771] вважає, що і стать, і гендер є системами умовних позначень, які формують певний порядок стосунків між людьми, їх ставлення до різних проявів сексуальності, а також визначають соціальність у поведінці.

С.А. Мінюрова і О.Л. Кустова [58,с.28] відзначили, що визначення статі зазвичай включає в себе риси безпосередньо зумовлені біологічною статтю, тоді як гендер включає ті аспекти чоловічого і жіночого, причини виникнення яких ще не відомі. Проблема в тому, що причинно – наслідковий зв'язок не завжди очевидний і може бути викликаний як біологічними, так і соціальними чинниками.

Таким чином, стать і гендер — не взаємодоповнюючі категорії і соціальні конструкти людської сексуальності.

Гендер — одна з базових характеристик особистості, які обумовлюють психологічний і соціальний розвиток людини. Багатокомпонентна структура гендеру визначається чотирма групами характеристик: гендерні стереотипи,

біологічна стать, гендерні норми, гендерна ідентичність як зазначає Д. Майєрс [41,с.257].

В.Є. Каган [32,с.57], І.С. Кльоцина [34,с.194] виділяють 3 групи гендерних стереотипів:

Стереотипи маскулінності-фемінінності. У стереотипному уявленні маскулінності приписуються «активно-творчі» характеристики, інструментальні риси особистості. Фемінінність навпаки розглядається як «пасивно-репродуктивний початок». Маскулінні характеристики протиставляються фемінінним, розглядаються як протилежні, взаємодоповнюючі. Та андрогінність — наявність чоловічих та жіночих характеристик.

Гендерні стереотипи визначаються також специфікою змісту праці. У відповідності з традиційними уявленнями передбачається, що жіноча праця повинна носити виконавський, обслуговуючий характер, бути частиною експресивної сфери діяльності. Жінки найчастіше працюють у сфері торгівлі, охорони здоров'я. Для чоловіків можлива творча і керівна робота, їх праця визначається в інструментальній сфері діяльності.

Позитивним у дії гендерних стереотипів Дж. Мані [66,с.17] вважає підтримку міжособистісного і міжгрупового взаєморозуміння і співпраці. Негативний вплив полягає в негативному впливі на самореалізацію чоловіків і жінок, у бар'єрі в розвитку індивідуальності.

Гендерні норми — це певні правила поведінки та приписи, що формують уявлення про те, хто є "справжній чоловік" і якою має бути "справжня жінка", що грають важливу роль у підтримці гендерної системи і конструюванні гендерної свідомості. Гендерні норми впроваджуються у свідомість дітей у процесі сімейного виховання (в особі батьків і родичів), в системі освіти (в особі виховательок дитячих установ і вчителів), через інститути культури (в тому числі за допомогою книг та засобів масової інформації).

Гендерна поведінка виникає в процесі соціалізації під впливом гендерних стереотипів і існує в умовах гендерної ідентичності.

Основними психологічними механізмами гендерної соціалізації є: процес ідентифікації (психоаналітична теорія), соціальні підкріплення (теорія соціального наочіння та статевої типізації), усвідомлення, розуміння статевої соціальної ролі (теорія когнітивного розвитку), гендерні схеми (теорія гендерної схеми). Дана проблематика розглядається в працях Т.С. Баранова [9,с.42].

Термін «ідентичність» використовують В.А. Ядов [54], Т.С. Белінська [13], В.С. Агаєв [2] акцентуючи увагу на його соціальні складові.

Зокрема, В.А. Ядов вважає, що «самоідентифікація людських індивідів є у всіх її проявах соціальною, тобто визначається властивостями культури»[54].

У роботах Н.В. Антонової, ідентичність розглядається як динамічна гіпотетична структура, пов'язана з біологічним і соціальним контекстом життя людини.

У інтегративній психології В.В. Козлова, ідентичність розуміється як інтегральне, емоційно пережите ототожнення з стійкими констеляціями людського досвіду, які усвідомлюються і інтерпретуються як «свої» і виступають в якості своєрідного регулятора поведінки й діяльності. Одночасно «Я» виступає як об'єкт уподібнення в якості соціально-психологічної освіти, на який йде орієнтація і з яким звіриться реалізована особистісна поведінка [37].

Все вище згадане не просто підкреслює системний характер (зв'язок з культурою, інститутами соціалізації) ідентичності, а говорить про узгодженість гендерної ідентичності з усіма прийнятими особистісними образами «Я».

В академічній науці поняття «гендерна ідентичність» з'явилося в 1955 році. Його ввів Джон Мані, щоб підкреслити значення соціально-культурних факторів у формуванні психології статі [66]. Гендерна ідентичність особистості проявляється як в виборі соціальних ролей, що приймаються до засвоєння, так і в характері їх виконання, в максимальних цілях, що ставить перед собою особистість [41].

Детальніше поняття ідентичності було представлено Е. Еріксоном [26]. З його точки зору, ідентичність спирається на усвідомлення тимчасової протяжності власного існування, передбачає сприйняття власної цілісності,

дозволяє людині визначати ступінь своєї подібності з різними людьми при одночасному баченні своєї унікальності і неповторності.

«Ідентичність є результатом активного процесу, що супроводжується появою у людини відчуття власної неперервності, тотожності і визначеності внаслідок належності до певного надіндивідуального цілого» [13,с.51]. Е.Еріксон визначає ідентичність як процес організації життєвого досвіду в індивідуальне «Я», основною функцією якого є адаптація [26]. Ним виділено три рівні ідентичності: індивідуальну, особистісну, соціальну.

Індивідуальна ідентичність — це результат усвідомлення людиною власної приналежності, уявлення про себе як деякої відносно незмінної даності фізичного вигляду, темпераменту, задатків, минулого досвіду і прагнень в майбутнє.

Особистісна ідентичність — відчуття людиною власної неповторності, унікальності свого життєвого досвіду, яка обумовлює тотожність самому собі. Даний елемент ідентичності є «усвідомлений особистістю досвід власної здатності інтегрувати всі ідентифікації з потягами *libido*, з розумовими здібностями, придбаними в діяльності і з сприятливими можливостями, пропонованими соціальними ролями».

Соціальна ідентичність — особистісний конструкт, який відображає соціальність, групові ідеали, нормами, які допомагають у формуванні Я – образу (професійна, етнічна, релігійна) [26].

Слід зауважити, що розуміння терміну «гендерна ідентичність» для дослідників неоднозначна.

Наприклад, Н.К.Радіна визначає «гендерну ідентичність» як приналежність до тієї чи іншої соціальної групи на основі статевої ознаки [46]. Т.В.Бендас розглядає гендерну ідентичність як ототожнення себе з певним, ставленням до себе як до представника певної статі, освоєння відповідних йому форм поведінки і формування особистісних характеристик [10]. Е.А. Здравомислова і А.А. Тьомкіна говорять про соціально-психологічний феномен, продукт і процес конструювання суб'єктом себе і соціальної реальності за допомогою конструктів маскулінності і фемінінності

[28]. І.С.Кльоціна розуміє під гендерною ідентичністю аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як представника певної статі [34].

В даний час існує три підходи в типології гендерної ідентичності: біполярний; андрогінний; мультиполярний.

Біполярний підхід передбачає диференціацію гендерної ідентичності за ознакою статі. Наприкінці ХХ століття біполярна модель гендерної ідентичності була переглянута в концепції С. Бем [12]. Вона припустила, що чоловіки і жінки не обов'язково повинні відповідати традиційним статево - рольовим моделям і можуть поєднувати в своїй поведінці як маскулінні, так і фемінні характеристики. С. Бем вважає, що найбільш актуальною є андрогінна модель гендерної ідентичності, яка вбирає в себе все краще з обох статевоїх ролей, прояв як чоловічих, так і жіночих властивостей поведінки.

Мультиполярна модель гендерної ідентичності допускає існування декількох варіантів гендерної ідентичності в рамках однієї статі. З точки зору мультиполярної моделі гендерної ідентичності, її типологія представлена шістьма варіантами: андрогенний-жіночий; андрогенний-чоловічий; маскуліний-жіночий; маскуліний-чоловічий; фемінінний-жіночий; фемінінний-чоловічий.

Маскуліний варіант розглядається як сукупність «інструментальних» якостей особистості і характеризується найбільшою вираженістю таких властивостей, як незалежність, напористість, владність, схильність захищати свої погляди, честолюбство, здатність до лідерства, схильність до ризику, віра в себе, самодостатність. У повсякденній свідомості ці якості асоціюються з чоловіками.

З фемінінним варіантом пов'язують «експресивні» характеристики особистості: скромність, старанність, конформність, відданість, здатність до співчуття, гнучкість, емпатійність, схильність до кооперації і компромісів.

Маскулінні та фемінні властивості значною мірою обумовлені соціальним контекстом при формуванні та розвитку і мають, скоріше, соціокультурну детермінацію.

Андрогінному варіанту гендерної ідентичності приблизно в рівній мірі властиві і маскулінні та фемінні якості. Ймовірно, що представники цього типу особистості виховувалися в ситуації менш жорстких нормативних вимог [56].

Один з найавторитетніших соціологів сучасності англієць Е. Гіденс пояснює, що не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають в кінцевому рахунку ідентичність, психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії жінок і чоловіків. Панівний у суспільній свідомості образ маскулінності і фемінінності виявляється всього лише характеристикою чоловіків або жінок в поточній культурі [20].

У руслі теорії соціальної ідентичності Х. Теджфела – Дж. Тернера гендерна ідентичність трактується як одна з підструктур соціальної ідентичності. Гендерна ідентичність — базова структура соціальної ідентичності, що характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої або жіночої групи, при цьому велике значення має те, як людина сама себе характеризує [64,65] .

Дж. Мід ввів положення про те, що ідентичність має свою специфічну структуру, яка проявляється через спостережувані патерни «вирішення проблем». Рішення кожної, навіть незначної життєвої проблеми, вносить вклад у досягнення ідентичності.

В.Е Каган у змісті структури гендерної ідентичності виділяє чотири складові:

- цільова самокатегоризація («Я ідеальне»);
- інтеграційна ідентичність, в якій, спираючись на унікальну комбінацію властивих їй ознак, особистість визначає себе в порівнянні з іншими;
- адаптаційна - відповідність ідентифікації себе з іншими в термінах соціокультурних гендерних стереотипів;
- латентна - психологічне ядро того, що особистість виявляє для себе самої [33].

Формування ідентичності є запорукою психічного здоров'я особистості.

Ядром в структурі ідентичності є рольова ідентичність. Рольова ідентичність — це усвідомлення себе суб'єктом психологічних ролей. Американський соціолог Чед Гордон виділяє 5 видів рольової ідентичності:

1. Статева ідентичність, в основі якої лежить гендерна ідентифікація людини як чоловіка або жінки, одна з найістотніших із усіх рольових ідентичностей.

2. Етнічна ідентичність, тобто ідентифікація людини як члена расової, релігійної, національної спільноти або мовної групи, субкультури чи іншої соціальної структури. Від наявності специфічної етнічної ідентифікації залежать цінності і стилі міжособистісної взаємодії людей.

3. Ідентичність членства, що базуються на зв'язку між людиною й організаційним життям суспільства завдяки всім формам групового членства. Вони спираються як на формальний зміст («студент», «член правління», і т.д.), так і на неофіційні форми асоціацій дозвілля (членство в специфічних гуртках, компаніях, кліках і групах).

4. Політична ідентичність базується на таких самохарактеристиках, як ліберал, консерватор або радикал, які впливають на більш пізню ідентифікацію себе як республіканця або соціаліста. Розвиваються типові паттерни відношення людини до конкуренції, влади і прийняттю рішення.

5. Професійна ідентичність, тобто система рольових ідентичностей щодо роботи, як в домашньому господарстві (дружина, батько, і т.д.) так і за його межами (адвокат, водопровідник, і т.д [62]).

Аналізуючи феномен професійної ідентичності, зокрема особливості її структури, Т. Румянцева вказує, що досягнення професійної ідентичності припускає самостійну і відповідальну побудову свого професійного майбутнього, високу готовність смислових і регуляторних основ поведінки в ситуаціях невизначеності професійного майбутнього, що наближається, здійснення особистісного і професійного самовизначення і самоорганізації

(набуття досвіду), інтеграцію в професійне співтовариство, наявність сформованого адекватного образу «Я» [47].

У дослідженні М. Абдулаєвої професійна ідентичність операціоналізується як семантична близькість конструктів «Я», а її компонентами виступають екзистенційні, рольові та персональні самокатегоризації [1].

Професійна ідентичність передбачає функціональне та екзистенційне споріднення людини і професії. Це включає розуміння своєї професії, прийняття себе в професії, уміння якісно і з користю для інших виконувати свої професійні функції [29].

Іванова Н.Л визначає професійну ідентичність як стійке узгодження індивідуальних ознак, умов і змісту професії, які забезпечують досягнення відповідного рівня професіоналізму та обумовлюють подальше професійне зростання. У її дослідженні професійна ідентичність має інтегральний характер і постає багатоконпонентною структурою, здатною створити основу для адаптації фахівця у професійному середовищі [29].

За результатами досліджень Н.О.Правдивець основними чинниками розвитку професійної ідентичності саме у жінок (військовослужбовців) є такі, як диференціація професійних та гендерних ролей, адекватна та стійка самооцінка, альтруїстична спрямованість, орієнтація на працю та саморозвиток [24].

Чинниками розвитку чоловічої (військовослужбовців) ідентичності є зарахування себе до категорії чоловічої соціальної групи і відтворення відповідних гендерно-обумовлених ролей і самопрезентацій, влади. В основі конструювання чоловічої ідентичності лежить «ідеологія мужності» (J.H.Pleck), «принцип Адама», або принцип «маскулінної додатковості» (Дж.Ман).

Враховуючи соціально-психологічні умови праці виділяють три підгрупи чинників професійної ідентичності: 1)соціально-психологічні чинники макросередовища; 2)соціально-психологічні чинники мікросередовища: соціально-економічні умови професійної діяльності;

чинники, що визначають соціально-психологічні особливості трудового колективу підрозділу; 3) особистісні соціально-психологічні фактори ситуації: неготовність офіцерів до проблемних ситуацій, які можуть виникати; фактор установки на діяльність, що визначає подальший професійний шлях.

Чоловіча ідентичність безпосередньо пов'язана з культурною нормою, традиційна чоловіча гендерна роль є причиною тривоги і напруги [12].

Також, розвиток професійної ідентичності залежить від емоційно-позитивного сприйняття себе як майбутнього професіонала (фактично в якості суб'єкта професійної діяльності), позитивного ставлення до отриманої інформації про майбутню професію, від якої залежить формування образу професії і успішного засвоєння прав та обов'язків.

Згідно поглядів Г. Ложкіна та Н. Волянюк професійна ідентичність є одним з провідних критеріїв становлення професіонала. У вузькому розумінні професійна ідентичність розглядається авторами як самосвідомість, система уявлень людини про себе як суб'єкта життєдіяльності [57, с.150].

Аналізуючи все вище сказане можна виокремити низку складових розвитку професійної ідентичності:

1) набуття професійної ідентичності через рольову активність та здатність до диференціації гендерних особистісних та гендерних професійних ролей;

2) набуття професійної ідентичності через спрямованість особистості до саморозвитку, в тому числі й професійного;

3) набуття професійної ідентичності через альтруїстичну спрямованість особистості та прагнення допомагати іншим;

4) набуття професійної ідентичності через орієнтацію на працю задля заробітку як необхідної умови життя та щастя;

5) набуття професійної ідентичності як продовження родинних традицій;

б)набуття професійної ідентичності шляхом повного прийняття професійного прототипу.

Серед чинників та факторів, що стимулюють розвиток професійної ідентичності, варто виокремити процес ототожнення індивіда себе з тією професійною групою, яка здійснює відповідні функції. Важливим є прагнення індивіда "влитись" у професійну спільноту. Остання може бути розглянута в якості певної функціонуючої структури, що виступає джерелом професійної взаємодії представників однієї професії, які в свою чергу є носіями цінностей, особливостей спілкування, норм даної професії.

1.2.Характеристика особистісних властивостей в структурі особистості

Особистість людини є багатогранним поняттям. Особистість формується під впливом психологічних, соціальних чинників. Особистість кожного наділена індивідуальним поєднанням психологічних рис і особливостей, які утворюють її індивідуальність становлять своєрідність людини, її відмінність від інших людей.

Індивідуальність виявляється в рисах темпераменту, характеру, звичках, переважаючих інтересах, в якостях пізнавальних процесів, в здібностях, індивідуальному стилі діяльності.

Особистість — сукупність суспільних відносин, що реалізуються в різноманітних діяльностях (О. Леонтьєв). Особистість — сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи (С.Л.Рубінштейн). Б.Г. Ананьєв пише, особистість — суб'єкт суспільної поведінки та комунікації [60].

Особистість — людина як суспільний індивідуум, суб'єкт пізнання і об'єктивного перетворення світу, розумна істота, що володіє мовою і здатна до трудової діяльності (А.В. Петровський). Платонов К.К. зазначає, що особистість — це людина яка є носієм свідомості [16;с.33].

Є кілька основних наукових підходів до вивчення особистості:

Комплексний підхід особистості, сформульований Б.Г.Ананьєвим. Він виділив ієрархічно супідрядні рівні організації людини: 1-й індивід, 2-й особистість, 3-й індивідуальність. На думку Ананьєва, індивідуальність складається на основі взаємозв'язку особливостей людини як особистості і як суб'єкта діяльності, які обумовлені індивідуальними властивостями [6; с. 25].

Системний підхід сформулював Б.Ф. Ломов. Відповідно до його концепції, основою якостей людини є соціальна система. У цій системі існують зв'язки і взаємини людини з іншими людьми, що забезпечують необхідні умови існування і розвитку. Водночас сама людина є компонентом соціальної системи. Особистість як член суспільства включена в систему суспільних відносин. У житті особистості суспільні відносини проявляються в різноманітних формах. Серед них слід виділити особисті та міжособистісні відносини, професійну діяльність і спілкування. [25; с. 30]

Діяльнісний підхід до психології особистості розроблений О.Н.Леонтьєвим. Підґрунтям даного підходу є діяльність, що породжує всі психічні феномени, якості, особливості, процеси і стани. Ієрархія рівнів діяльності: 1) особливі види діяльності (керування мотивами); 2) дії (керування цілями), 3) операції (визначення умов); 4) психофізіологічні функції. Ієрархічні зв'язки мотивів утворюють ядро особистості. Також мотиваційною сферою визначається масштаб особистості [25; с. 34].

Структурно -динамічним підходом, представниками якого є А.Г. Ковальов, К.К. Платонов, Б.Д. Паригін закладено основи для цілісного розуміння особистості в її специфічній якості як предмета психології.

Ковальов А.Г. виділив в особистості три взаємопов'язаних складові: психічні процеси (динамічні); психічні стани (менш динамічні); психічні властивості (стійкі). У процесі діяльності властивості певним чином зв'язуються один з одним відповідно до вимог діяльності.

Більш детальну характеристику структури особистості здійснив в своїх працях К.К.Платонов. Свою концепцію він назвав психологічною концепцією динамічної функціональної структури особистості (табл.1.2.).

Платонов дає цілісну картину особистості. Вона складається з опису її підструктур, структурування самих підструктур, співвідношення біологічного і соціального, зв'язків підструктури з відображенням, свідомістю, потребами, активністю. Формується вона шляхом тренування .

Таблиця 1.2.

**Динамічна функціональна психологічна структура особистості
(За К.К.Платонова) :**

Підструктура	Елементи, що входять у підструктуру	Відношення біологічного та соціального	Види формування підструктур
1)Спрямованість особистості	Переконання, світогляд, ідеали, інтерес, бажання, покликання	Біологічного дуже мало	Виховання
2)Досвід особистості	Знання, навчання, вміння, звички	Значно більше соціального	Навчання
3)Особливості психічних процесів	Воля, почуття, уявлення, мислення, сприймання, емоції, пам'ять	Частіше більше соціального	Вправи
4)Біопсихічні властивості	Темперамент, статеві, вікові, патологічні властивості	Соціального дуже мало	Тренування

Вітчизняний психолог С.Л. Рубінштейн виділив в структурі особистості: спрямованість, здібності, темперамент, характер, самосвідомість. Спрямованість і воля також належать особистості, тому що вольовий вчинок неможливо розглядати поза ієрархією мотивів, як і спрямованість є безпосереднє вираження мотиваційних структур, тобто ядра особистості.

Психологи в області військової психології Микола Феденко, Михайло Дьяченко основними компонентами психологічної структури особистості вважають: 1) психічні процеси; 2) психічні стани; 3) психічні властивості; 4) психічні утворення.

У підручниках з військової психології, виданих у колишньому Радянському Союзі, подано здебільшого їхній підхід.

Військова служба значною мірою впливає на особистість, що проявляється в сумлінному і старанному виконанні роботи, що доручають.

Розвиток особистості відбувається і в повсякденній діяльності під впливом людей, зброї і бойової техніки. Загальні обставини активного життя — навчання, чергування, вирішення складних непередбачених завдань [51].

Не менш важливе значення має процес соціалізації особистості в умовах військової служби, який постає складовою загального процесу соціалізації особистості, відображає особливості та характерні риси. Разом з тим, процес соціалізації військовослужбовців, за своєю сутністю та змістом, є досить специфічним процесом, що визначається особистісними властивостями.

Зазначена проблема знайшла певне відображення в працях Е.А. Афоніна [7], Е.Д. Богатирьова [6], В.С. Єгорова [25], О.Ю. Панфілова [44], Ю.О. Чернавіна [52] та інших дослідників.

Особистість військовослужбовця розглядається як певний соціально-професійний тип особистості, який володіє сукупністю специфічних властивостей, особливостей (виховання високих особистісних якостей; емоційна стійкість, наполегливість, рішучість, впевненості у своїх силах; формування вмінь, що дозволяють успішно досягти свідомо поставленої мети), що виражають належність індивіда до військово-професійної соціальної групи. На формування саме такого типу особистості, перш за все, і спрямований процес соціалізації в умовах збройних сил.

Військовослужбовець — це носій певного соціального статусу, який виражений у сукупності наданих прав і покладених на нього обов'язків.

Процес соціалізації військовослужбовців, як набуття соціальних статусів і формування відповідних рис і якостей, відбувається через військовий колектив, де відбувається вплив військової служби на особистість. Рівень адаптаційного потенціалу особистості є важливою інтегральною характеристикою психічного розвитку індивіда і визначається ступенем розвитку деяких психологічних характеристик особистості [15].

Враховуючи вище згадане дослідники С.К.Ільїн [31], О.Ю.Панфілов [44], та ін. наголошують, що основу типових військово-соціальних рис воїна складають військово-професійні якості.

Характеризуючи особистість військовослужбовця на психологічній основі слід враховувати особливості його психіки, в структурі якій можна виділити: психічні процеси, психічні властивості, психічні стани.

Психічні процеси — складні утворення, в яких беруть участь різні психофізіологічні функції та різні сторони свідомості. Психічні процеси мають свій специфічний зміст (пізнавальні, емоційні, вольові) і розкриваються через розвиток цього змісту.

Психічні властивості — стійкі індивідуальні психологічні особливості, що проявляються у поведінці та визначають людину як особистість, відмінну від інших людей.

Психічні стани — тимчасові цілісні стани психіки людини, що впливають на протікання психічних процесів і виявляються у властивостях особистості. До психічних станів, відносяться: наснага, бадьорість, впевненість, рішучість, непевність, туга, журба та інші.

Можна виділити наступні істотні психічні стани: особистісні та ситуативні, глибокі і поверхневі; позитивно чи негативно діють на людину (наприклад, апатія діє гнітюче, натхнення викликає підйом сил); тривалі і короткі; усвідомлені та неусвідомлені.

Особливості станів залежать, насамперед, від психічних властивостей особистості, мотивації, сили або слабкості нервової системи.

У поведінці людини тісно переплітаються психічні і фізіологічні складові. Однією з характеристик подібного взаємозв'язку виступає темперамент .

Темперамент називають інтегральною індивідуальною властивістю особистості, обумовлену особливостями нервової системи, що характеризує динамічну і емоційну сторону діяльності та поведінки людини. Властивості темпераменту найбільш стійкі і постійні в порівнянні з іншими психічними особливостями людини. Від темпераменту залежить швидкість виникнення психічних процесів, їх стійкість, інтенсивність, темп і ритм діяльності та поведінки. Управляє проявом темпераменту в житті — характер.

Характер — це сукупність стійких психічних рис, що визначають поведінку людини і її ставлення до праці, до інших людей, до самого себе. Риси характеру — особливості, які стали властивими самій особистості. Вони і знаходять прояв у ставленнях в суспільстві і ділять їх на чотири групи: до навколишнього світу, до праці, до інших людей, до самого себе.

По відношенню до навколишнього світу у людей можуть проявитися такі риси характеру, як ідейна переконаність, патріотизм, почуття обов'язку, принциповість, цілеспрямованість і т. д.

По відношенню до праці психологія виділяє характери діяльні й бездіяльні. Першим властиве сумлінне несення військової служби, прагнення домогтися в ній успіху. Їм притаманні працелюбність, дисциплінованість, наполегливість, винахідливість, сміливість, самостійність, завзятість, стриманість[53]. Знаючи характер військовослужбовця, можна з більшою ймовірністю передбачити його поведінку в тому чи іншому випадку.

Ще одна властивість структури особистості — спрямованість. Це складна властивість особистості, що включає систему спонукань, потреб, мотивів, цілей і визначає активність особистості.

Основні форми спрямованості [53]:

- світогляд – система сформованих поглядів на навколишній світ і своє місце в цьому світі;
- переконання – усвідомлена потреба особистості, що спонукає її діяти відповідно до своїх цінностей;
- ідеал – образ, за допомогою якого керується особистість;
- потяг – психічний стан, що виражає неусвідомлену або недостатньо усвідомлену потребу;
- схильність - вибіркова спрямованість на певну діяльність;
- бажання – відображає потребу, можливість чим-небудь володіти або щонебудь здійснити (це мотив діяльності);
- інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності;

- прагнення – первинне спонукання, чуттєве переживання потреби, тяжіння до об'єкта;
- установка – схильність суб'єкта, що забезпечує стійкий, цілеспрямований характер протікання діяльності по відношенню до даного об'єкту.

Важливим механізмом розвитку особистості, за Г.У.Олпортом, є мотиви поведінки, які діють у цей час. Кожна людина народжується з певним набором «рис-мотивів», які протягом життя підлягають трансформації, змінам. Існують два класи «рис-мотивів» — основні та інструментальні. Основні стимулюють поведінку людини, а інструментальні її формують. Особистість людини характеризується конкретною системою «рис-мотивів», яка визначає її поведінку і діяльність [53].

Одночасно з розвитком спрямованості особистості відбувається гартування характеру, особливо таких рис, як сміливість, наполегливість, мужність, дисциплінованість, бойова активність, воля до боротьби та перемоги, колективізм та військове товариство.

В процесі формування стійких властивостей та рис особистості слід згадати про «Я – концепцію». У роботі військового значення має не тільки те, якою є людина, а й те, яким він бачить себе, як себе цінує і відчуває.

Також важливо вивчити рівень розвитку у військовослужбовця таких психічних пізнавальних процесів, як відчуття, сприйняття, уява, увага, пам'ять, мислення, мова .

У процесі індивідуально-виховної роботи командири (начальники) повинні враховувати особливості емоційного стану військовослужбовців, вміти викликати такі емоції і почуття, які сприяють виконанню різних завдань і локалізувати ті , що пригнічують волю військових.

Володіючи відомостями про індивідуально - психологічні особливості військовослужбовця, рівні розвитку та стан його психічних пізнавальних процесів, чуттєво - емоційних і вольових якостей, командир (начальник) здатний зробити висновок про те, до чого в силу своєї індивідуальності найбільш схильний той чи інший військовослужбовець. Тільки командир,

який володіє цією інформацією, може найбільш вірно зрозуміти його індивідуальність і правильно використовувати у службовій діяльності.

1.3. Концептуалізація гендерної диференціації властивостей особистості

1.3.1. Статеві-гендерна диференціація особистісних властивостей військовослужбовців

Статеві відмінності властивостей темпераменту. Біологічно зумовленою підструктурою особистості є темперамент, а також статеві і вікові властивості психіки.

Спостерігаючи за діяльністю військовослужбовців, помітно, що вони різні не лише зовнішньо, а й за діями. Одні з них завжди спокійні, неговіркі, мляві, інші дуже рухливі, говіркі тощо. При цьому слова в них супроводжуються активною жестикуляцією та відповідною мімікою. Все це зумовлено темпераментом.

Так, нестриманий холерик дуже активний, безстрашний; легковажний сангвінік жваво сприймає світ, несе оточенню свою життєрадісність; млявий флегматик завжди має сили і ґрунтовність; нерішучий меланхолік напрочуд чутлива людина, яка природно співчуває кожному. Однак чисті типи темпераментів у житті майже не трапляються, існує багато проміжних форм [53].

Наступна психічна властивість особистості воїна — характер, що визначає його поведінку і ставлення до навколишнього середовища, праці, інших людей і самого себе. Якщо в темпераменті виявляється ставлення воїна до подій, які відбуваються навколо нього, то характер — у ставленні до власної діяльності.

Тимчасом саме характер, а не темперамент ми називаємо сильним, слабким, твердим, м'яким, тяжким, наполегливим тощо. Описів темпераменту значно менше. На відміну від темпераменту, який залежить від

природженого типу вищої нервової діяльності, характер більше визначають умови учіння, виховання, стосунки в родині, військовому колективі тощо. Основні риси характеру розвиваються передусім під впливом соціального середовища, тобто в процесі соціалізації.

Тому в психології характер розглядається як сукупність істотних, стрижневих і найбільш стійких індивідуальних якостей особистості, що виявляються в діяльності, спілкуванні воїна та в його поведінці.

Павлов. І.П. у своїх дослідженнях виявив, що фізіологічну основу характеру становить сума стійких тимчасових нервових зв'язків, які утворилися в корі головного мозку в процесі набуття життєвого досвіду (динамічний стереотип), і тип вищої нервової діяльності людини [43].

Тип вищої нервової діяльності впливає на характер двояко:

— по-перше, він може допомогти або ускладнити виховання певних властивостей характеру (наприклад, у воїна зі слабким типом нервової системи складніше виховувати впевненість у собі, ніж у воїна сильного і врівноваженого типу);

— по-друге, коли в результаті соціальних умов у воїна склалися певні стосунки, то від типу нервової системи залежатимуть ті способи дій, за допомогою яких він буде їх виявляти (наприклад, працелюбність у флегматика і холерика виявляється по-різному, бо темперамент при цьому є динамічним боком характеру воїна).

Психічні якості особистості, які дають змогу з певною імовірністю передбачати поведінку воїна в конкретних умовах, називаються рисами характеру. При цьому маємо на увазі, що рисами характеру називаємо лише ті чи інші особливості поведінки воїна, які систематично виявляються в різних видах його діяльності. Вони поділяються на позитивні (мужність, сумлінність, дисциплінованість, ініціативність тощо) і негативні (боягузтво, безпринципність, недбальство тощо).

У структурі темпераменту також спостерігаються відмінності: у жінок вищі показники соціальної пластичності, емоційності, соціальної емоційності, а в чоловіків – енергійності (здатності виконувати роботу за

несприятливих умов – шуму, некомфортної температури тощо), пластичності та індивідуального темпу. Соціальна енергійність і соціальний індивідуальний темп зі статтю не пов'язані.

Якщо говорити про прагнення до лідерства, домінантності, незалежності, то Е. Іглі зазначає, що чоловіки є інструментальними лідерами, а жінки – соціальними.

Домінантність у жінок супроводжується незалежністю від соціальних умов, гетероагресивністю, у чоловіків же – залежністю від думки групи. Самостійність у прийнятті рішень жінки розглядають як позитивну якість, пов'язану зі свободою самовиявлення у спілкуванні, чоловіки ж розглядають її не настільки позитивно. Для них така самостійність означає відірваність від групи, очікування негативного ставлення до себе [23].

Як показала В.М. Погольша, чоловіки значимо відрізняються від жінок авторитарністю, схильністю до ризику, догматизмом і автономністю; жінки ж мають більш високі показники по імпульсивності, відчуженості.

Отже, чоловіки характеризуються ширшою сферою діяльності, гнучкістю мислення, прагненням до активної роботи, високою швидкістю виконання операцій при здійсненні предметної діяльності, а жінки - легкістю вступу в соціальні контакти, підвищеною чутливістю до невдач на роботі й у спілкуванні, турботливістю, невпевненістю.

Аналіз особистісних проявів згідно з п'ятифакторною теорією показав, що за всіма факторами, крім відкритості до досвіду, спостерігаються відмінності між чоловіками і жінками. Екстраверсія, що включає домінантність і пошук відчуттів, більше виражена в чоловіків, доброзичливість – у жінок. Психотизм властивий переважно чоловікам. Це означає, що чоловіки більш схильні до конфліктів і асоціальної поведінки, а також до неадекватності емоційних проявів [23].

Спостереження психологів свідчать, що у чоловіків частіше зустрічається переважання холеричних рис темпераменту. Саме для них характерно чітке прояв вольових реакцій, напористості, енергійності, нетерплячості. Чоловік зазвичай характеризується більшою зовнішньою

агресивністю, більшою наполегливістю, здатністю протистояти грубому натиску. Тому холеричний темперамент можна розглядати в якості «чоловічого темпераменту» .

Жіночій природі більше відповідає сангвінічний і меланхолійний темпераменти. Для жінок характерні рухливість, бурхливий прояв почуттів, швидка зміна настрою. Жінка буває агресивна, як правило, тільки якщо вона нещасна.

Чоловіча рішучість і схильність до ризику добре доповнюються жіночої обережністю, чоловіча різкість – жіночої м'яккістю, чоловіча зневага до деталей побуту – підвищеними естетичними вимогами жінки.

Чоловіки люблять, коли їм вдається проявити волю, витривалість, силу й інші «силові якості» або ж чисто інтелектуальні здібності, тоді як жінки тяжіють до гуманітарної сфери, до того, що стосується людини і його внутрішнього світу [23].

Нервова система жінок менш стійка. Тому жінка швидко переходить від одного емоційного стану до іншого. Її здатність до миттєвого психічного перевтілення перевершує здатність чоловіка. Зазначаючи вище сказане можна припустити, що жінки краще пристосовуються до мінливих обставин.

Мотиваційна спрямованість особистості військовослужбовця.

Фундаментальний вклад відносно вивчення мотиваційної сфери особистості, її понять, структури і змістовної сторони мотивів було зроблено у працях Б.Г.Ананьєва, К.О.Абульханової-Славської, О. М.Леонтьєва, С.Д.Максименка, К.К.Платонова, С.Л.Рубінштейна, В.О.Ядова та ін. Особливості формування професійної мотивації розкрито в працях Л.І.Казміренка, О.С.Кальчук, П.В.Макаренка, В.С.Медведева, О.М.Столяренка, О.В.Тімченка, Г.В.Тригубенка, С.І.Яковенка та ін.

З позиції С.Л.Рубінштейна, Л.І.Божович, В.Г.Асеева, Б.І.Додонова та ін. мотивація розглядається як складна система, в яку включені ієрархізовані структури, які є відносно стійкими до єдності елементів, їх відносин і цілісності об'єкта як інваріанта системи. Наявність різноманіття функцій

мотивації показує, що мотивація не тільки передує поведінці, а й постійно присутня на всіх її етапах.

У дослідженнях Н.І.Ковальчишиної, М.І.Єнікеєва, Л.І.Казміренка, О.С.Кальчук просліджується тенденція розкриття структурних утворень мотиваційної сфери особистості та діяльності, включаючи: мотивацію професійної орієнтації та самовизначення, мотивацію професійного вибору, мотивацію навчання, мотивацію розвитку професійних здібностей, мотивацію рівня професійної підготовки сучасного фахівця [33].

Відповідно до інформаційної теорії П.В.Симонова [48], поведінка людини залежить від потреб, які мотивують до здійснення певних вчинків.

Актуальна потреба в умовах прогнозування імовірності її задоволення супроводжується емоціями: позитивними – при високій імовірності, негативними – при низькій. Мотив військовослужбовця — просунутися службовими сходами – може бути реалізований також в різних формах, як позитивних, так і негативних (кар’єризм).

Здебільшого службова діяльність військових відбувається під впливом таких потреб [33]:

- а) досягнення успіху, влади;
- б) відчуття соціальної значущості службової діяльності, участі у вирішенні загальнонаціональних завдань, у доведенні цінності власної особистості;
- в) самоствердження через власну справу;
- г) розвиток.

Потреба у розвитку є однією з найважливіших для офіцерів, а інтерес до службової діяльності – вагомим мотивуючим засобом її реалізації. Задоволення цієї потреби змістовно збагачує його роботу. Незадоволеність службовою діяльністю також може спричинити формування потреби розвитку. Незадоволеність співвідноситься із самооцінкою, унаслідок чого виникає потреба в конкретних змінах, пов’язаних із розвитком особистості. На потребу в розвитку впливають і соціокультурний контекст, вимоги середовища.

Соціально-психологічні особливості формування мотивації проаналізувала у своїй роботі Н.В.Провоторова [45]. Вона вказує, що у психологічній науці виділяють два аспекти формування мотивації: соціально-психологічний та особистісний.

Климчуком В.О. було знайдено метод, який дозволив використати переваги як соціально-психологічного, так і особистісного підходів. Учений показав, як за допомогою методів соціально-психологічного підходу можна сприяти появі досвіду внутрішньо мотивованої поведінки, а з допомогою методів особистісного підходу – сприяти переходу набутих стратегій у сферу цінностей [35].

У науковій літературі, присвяченій дослідженню професійної діяльності державних службовців як представників соціономічних професій, простежуються два підходи до підбору засобів і форм вивчення та розвитку їх професійної компетентності і професійної мотивації. Кожний з підходів спрямований на розв'язання певного кола задач, у зв'язку з чим має свої переваги і обмеження [8; 62].

Досліджуючи спрямованість військовослужбовців, М.І.Дьяченко, Л.Є.Мерзляк, Є.Ф.Осипнков вважають, що спрямованість особистості військовослужбовця виражається в цілях, мотивах поведінки військовослужбовця, його потребах, інтересах, ідеалах, установках, життєвій позиції взагалі.

Н. Н. Обозов відзначає, що існують гендерні відмінності в мотивації щодо до похвали і винагороди. Жінка відчуває потребу в тому, щоб її робота була відзначена оточуючими. Тому жінки часто страждають від незадоволеної потреби у визнанні, неуваги членів сім'ї і недооцінки їх праці. Чоловік теж любить, коли його хвалять за роботу, проте, водночас якщо він впевнений, що виконав її добре, то високу думку про себе він буде мати навіть у тому випадку, якщо його робота не буде визнана іншими. Отже, чоловіки більш незалежні в своїх самооцінках від думки оточуючих.

Здійснюючи дії і вчинки, військовослужбовці керуються найрізноманітнішими спонуканнями. Наприклад, усвідомлення військового

обов'язку, почуття колективізму спонукають виявляти взаємовиручку, допомагати товаришу, а потреба у пізнанні тож до військової справи викликають прагнення удосконалювати свою військове мистецтво.

На думку А. К. Маркова, мотивація до професійної діяльності включає такі структурні елементи, як:

- професійне покликання – потяг до якої-небудь професії, спирається на знання про її призначення;
- професійні наміри – усвідомлене відношення до певного виду професійної діяльності;
- ціннісні орієнтації в професійній діяльності – вироблені суспільством і прийняті особистістю підстави для оцінки призначення праці, його сторін, системи духовних цінностей, професійних менталітетів, правил професійної етики;
- мотиви професійної діяльності, внутрішні спонуки, визначають спрямованість активності людини в професійній поведінці в цілому і орієнтації людини на різні боки професійної діяльності;
- професійні домагання – прагнення досягнути результату певного рівня професійної діяльності, який обирає сама людина, знаючи свої попередні результати;
- професійні очікування – уявні уявлення про свої можливі успіхи, про стосунки з колегами та ін..

У процесі служби військовослужбовці ставлять собі різні цілі, по-різному ставляться до оточуючих їх соціальних цінностей (освіти, суспільної діяльності, вимогам дисципліни, колективним обов'язків та інших.). Свідомість і відчуття обов'язку, установки і звички, цілі й перспективи — усе це елементи спрямованості особистості. Причому в залежності від сфери прояву розрізняють декілька тисяч видів спрямованості особистості військовослужбовця: морально-етичну, військово-професійну, побутову, соціально-політичну та інших. У той самий час, діючи відповідно до своєю основної життєвої спрямованості, кожен військовий керується різними мотивами [33].

Мотивація професійної діяльності військовослужбовця-жінки є ієрархічною динамічною системою мотиваційних утворень, зумовлених необхідністю задоволення різних видів потреб військово-професійної діяльності. Структурна модель мотивації професійної діяльності військовослужбовців-жінок складається з трьох рівнів: базового (сукупність професійних мотивів), середнього (мотиваційні комплекси) і вищого (військово-професійна спрямованість особистості військовослужбовця-жінки), які відображають зміст мотивації різних аспектів професійної діяльності військовослужбовця-жінки [33].

Характер військово-професійної спрямованості військовослужбовця-жінки зумовлюється домінуючим мотиваційним комплексом. Кожний з мотиваційних комплексів може посідати в структурі професійної мотивації військовослужбовця-жінки провідне або одне з підпорядкованих, субдомінантних місць і впливати на характер її професійної спрямованості.

Слід також зауважити, що механізми мотивації забезпечують виникнення провідної емоції у супроводі низки мотиваційних установок, тобто мотиваційні установки при співпереживанні починають супроводжувати емоційні переживання [27, С. 47]..

Гендерні відмінності особливостей емоційної сфери. Роль емоцій в управлінні поведінкою людини важлива, і не випадково практично всі автори, які пишуть про емоції, відзначають їх мотивуючу роль, пов'язують емоції з потребами та їх задоволенням (Фрейд, 1894, Вілюна, 1990, Додонов, 1987, Ізард, 1980, Леонтьєв, 1982, Фресс, 1975, Рейковський, 1979, Симонов та ін.)

Можна виділити такі підходи до розуміння емоцій, психоаналітичний, біологічна теорія емоцій П.К.Анохіна, когнітивний.

Психоаналітична теорія емоцій. З. Фрейд засновував своє розуміння афекту на теорії про потягах і, по суті, ототожнював і афект, і потяг з мотивацією. З.Фрейд та його послідовники розглядали тільки негативні емоції, що виникають в результаті конфліктних потягів.

Біологічна теорія емоцій П.К. Анохіна будує своє розуміння емоцій як біологічного продукту еволюції, пристосувальний фактор у житті тварин. Виникнення потреб призводить до виникнення негативних емоцій, які відіграють мобілізуючу роль, сприяючи якнайшвидшому задоволенню потреб оптимальним способом [31,с.74].

Когнітивні підходи. Однією з перших когнітивних теорій емоцій в психології була теорія Магди Арнольд, яка тісно розглядала емоційний процес як послідовність, що починається з сприйняття стимулу, за яким негайно слідує акт оцінки, який, у свою чергу, активує емоційну реакцію. М.Арнольд визначала сприйняття як негайно пряме розуміння стимулу, а оцінку – як рішення про те, поганий цей стимул чи хороший.

У низці сучасних зарубіжних і вітчизняних теорій емоція розглядається як особливий тип знання. У відповідності з даним підходом до розуміння емоцій висувається поняття «емоційний інтелект», який визначається як здатність діяти з внутрішнім середовищем своїх почуттів і бажань; здатність розуміти відносини особистості, що репрезентується в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і сукупність емоційних, особистих і соціальних здібностей [3].

Згідно П.Селовею, в структуру емоційного інтелекту входить ряд здібностей: розпізнавання власних емоцій, володіння емоціями, розуміння емоцій інших людей, самомотивація. Г.Г.Горскова підкреслює, що найважливішим компонентом емоційного інтелекту є розуміння емоцій суб'єктом [31].

Розвиток емоційного інтелекту вимагає врахування гендерних відмінностей в емоційній сфері.

У дослідженнях Ш.Берн [12] вказується на незначність цих відмінностей. Так, відзначається, що відмінності в рівні емпатії виявляються тільки в тому випадку, якщо в дослідженні випробовувані-чоловіки повинні повідомити, наскільки емпатійними вони прагнуть бути, тобто представники чоловічої статі в більшій мірі схильні придушувати свої почуття, ніж жінки.

Відмінності в сфері агресії полягають насамперед у способі її вираження: у чоловіків переважає пряма агресія, у жінок – вербальна і непрям.

Згідно з іншими дослідженнями [5], незважаючи на відсутність відмінностей між чоловіками і жінками за загальним рівнем EQ (коефіцієнта емоційності), жінки виявляють більш високий рівень за міжособистісними показниками емоційного інтелекту (емоційності, міжособистісних стосунків, соціальної відповідальності). У чоловіків переважають внутрішньо - особистісні показники (самоствердження, здатність відстоювати свої права), здібності до управління стресом (стресостійкість, контроль імпульсивності) і адаптованість (визначення правдоподібності, розв'язання проблем). Чоловіки, в свою чергу, проявляють більшу самоповагу, більш незалежні, краще справляються зі стресом, краще вирішують проблеми, більш оптимістично налаштовані, ніж жінки.

На відміну від емоційно благополучних особистостей у людей з емоційними розладами виявляється більш високий рівень алексітемії (елімінування емоцій, заборони на вираження почуттів). Цікаво, що у чоловіків заборона вище на страх, у жінок – на гнів.

На ідентифікацію власних переживань значною мірою впливають гендерні стереотипи. Так, у ситуаціях, які сприяли виникненню гніву, наприклад, в умовах зради або критики, чоловіки реагували проявами гніву. Навпаки, жінки схильні були говорити, що в даних ситуаціях вони відчували б себе засмученими, скривдженими або розчарованими. Відмінності в рівні емпатії виявляються тільки в тому випадку, якщо випробувані-чоловіки повинні повідомити, наскільки емпатійними вони прагнуть бути [12]. Як у чоловіків та у жінок при всій відмінності їх емоційної експресії спостерігалися однакові фізіологічні реакції.

Чоловіки і жінки з різною інтенсивністю і різними способами виражають свої емоції. У ряді досліджень показана велика експресивність осіб жіночої статі незалежно від їх віку, при цьому жінки проявляють більше емоційну поведінку в чисто жіночих групах, ніж у змішаних. Відзначається, що жінки більш усміхнені, ніж чоловіки [31].

Відмінності в інтенсивності вираження емоцій можуть бути пов'язані з тим, що у жінок лицьова активність в цілому вище, ніж у чоловіків. Слід враховувати і той факт, що чоловіки в рамках своєї традиційної статевої ролі схильні до «обмежувальної емоційності» - мінімізації емоційної експресії.

Більша різноманітність способів вираження емоцій в осіб жіночої статі, можливо, пояснюється тим, що у них здатність до вербалізації емоцій формується раніше й розвивається швидше, ніж у осіб чоловічої статі. Як приклад еволюції емоційної експресії можна запропонувати вираз емоції гніву. Цікаво, що у віці до 10 років хлопчики і дівчатка суттєво не відрізняються у проявах агресії: під час переживання емоції гніву і ті, і інші демонструють фізичну агресію. Однак до 13 років дівчатка набувають ефективних умінь в тактиці вербального і невербального вираження емоцій, а хлопчики продовжують виявляти свій гнів за допомогою фізичних дій. Надалі у чоловіків переважає пряма агресія (фізична і вербальна), у жінок - непряма, або «агресія взаємин» [12].

Прояви печалі, депресії, страху і таких соціальних емоцій, як сором і зніяковілість, розглядаються як «не чоловічі». Чоловіки, що проявляють подібні емоції, оцінюються більш негативно, порівняно з жінками, їх не схильні втішати в цих випадках, як це прийнято по відношенню до жінок. Вираз гніву і агресії, навпаки, вважається прийнятним для чоловіків, але не для жінок. Агресивні хлопці оцінюються як більш привабливі та компетентні, ніж неагресивні, в той час як агресивні дівчата оцінюються як менш привабливі і зазвичай стикаються з широким колом проблем у взаєминах з однолітками [31]. У ситуації конфлікту чоловіки більшою мірою схильні до зовнішньої агресії, в той час як жінки – до аутоагресії (до самозвинувачення).

Згідно дослідженням, що проведені в США і в Угорщині, особи обох статей вважають, що жінки більш охоче діляться своїми почуттями, ніж чоловіки. У той же час чоловіки найбільш відверті в дружбі з жінками [5]. Мабуть, побоювання з приводу невідповідності гендерної ролі у чоловіків найбільш сильні в оточенні представників своєї статі.

Результати наведених вище досліджень дали підставу Ш. Берн говорити про те, що емоційність, тобто сила пережитих емоцій, у представників обох статей однакова, різна лише ступінь їх зовнішнього вираження [12].

Найбільш дієвим способом подолання кордонів між індивідуальними смисловими контекстами партнерів по спілкуванню є емпатія. Емпатія є складною психологічною системою забезпечення Я – Ти – зв'язку при взаємодії людини зі світом, специфічною формою відображення об'єктивної реальності, якою є внутрішній життєвий світ іншої людини [27, с.21].

Так, А.А Бодальов і Л.А.Петровська розглядають емпатію як здатність розуміти переживання іншої особистості та співпереживати їй у процесі міжособистісних відносин. З точки зору В.П.Морозова, А.Г.Васильєвої, емпатія — це здатність до розуміння емоційних станів або здатність до емоційної ідентифікації. В.А.Лабунська [32] визначає емпатичні здібності як соціально-психологічну властивість, що складається зі: здатності емоційно реагувати і відгукуватися на переживання іншого; розпізнавати емоційні стани іншого і як би переносити себе в його думки, почуття, дії; давати адекватну емпатичну відповідь (вербального, і невербального типу) на переживання іншого, використовувати способи взаємодії, що полегшують страждання іншого.

Розуміння емоцій, згідно з даними низки досліджень, переважає у осіб жіночої статі. Жінки порівняно з чоловіками виявляють великі здібності у прочитанні соціальної інформації по лицьовій експресії та іншим невербальним ознакам. Можливо, це пов'язано з тим, що у жінок область мозку, яка обслуговує процеси, пов'язані з обробкою емоційної інформації, більше, ніж у чоловіків.

Н. Айзенберг і її колеги пов'язують велику емпатійність дівчат 10-12 років у порівнянні з хлопцями більш раннім моральним розвитком перших [63]. У дослідженнях виявлено, що у дівчат-студенток в порівнянні з юнаками більш високого рівня досягають такі передумови розуміння емоцій, як розпізнавання емоцій інших людей та емпатія. При цьому гендерних

відмінностей в розумінні емоцій в цілому у осіб юнацького віку виявлено не було. Це дозволяє припустити, що розуміння емоцій в осіб чоловічої та жіночої статі обслуговується різними системами психічних процесів, при цьому менш виражені у чоловіків розпізнавання емоцій інших людей і емпатія компенсуються вищим рівнем розвитку інших складових розуміння емоцій [3].

Усвідомлена регуляція емоцій пов'язана в основному з їх придушенням. Чоловіки в цілому більш стримані в прояві симпатії, печалі, жінки - в проявах сексуальності, гніву і агресії [14].

Отже, дані про гендерні відмінності емоційного інтелекту в цілому досить суперечливі. Якщо говорити про вираженість його структурних компонентів, то у жінок в порівнянні з чоловіками переважає розуміння емоцій. В іншому відмінності носять скоріше якісний, ніж кількісний характер. Чоловіки і жінки в рівній мірі переживають ті чи інші події, демонструють ідентичні фізіологічні реакції. Однак вони по-різному, у відповідності зі своєю гендерної роллю, пояснюють причини емоцій.

Тому командирам підрозділів, де служать жінки та чоловіки, необхідно враховувати позитивні та негативні моменти у військовій службі пов'язані з емоційною сферою. В іншому випадку їх підлеглі будуть відчувати на службі почуття тривоги і дискомфорту, оскільки жінці досить складно адаптуватися у військовому середовищі, як у соціально-психологічному, так і в професійному плані.

Проблема також полягає і в тому, що в деяких офіцерів, у підпорядкуванні яких знаходиться значна кількість військовослужбовців-жінок, є відсутньою елементарна гендерна етична підготовка, через що професійне спілкування з військовослужбовцями-жінками відбувається без урахування психофізіологічних особливостей жінок.

Статеві відмінності вольової сфери. Військова діяльність є напруженою, екстремальною порівняно з іншими видами діяльності, їй притаманні несподіваність, раптовість, незвичність, здатність руйнувати сформовані стереотипи поведінки, створювати негативні психічні стани

(тривожність, страх, афект, стрес, депресія). Усе це викликає в особистості суттєві зміни в організмі, а саме: зміни фізіологічні (у вегетативній нервовій системі - в диханні, кровообігу, частоті серцевих скорочень, тиску та ін.); зміни психічних процесів (уваги, сприймання, мислення, пам'яті, уяви, зсуви в емоційно-вольовій сфері особистості); зміни функціонального рівня практичної діяльності (результативності, успішності військової служби). Ці зміни певним чином взаємопов'язані і взаємообумовлюють одна одну.

Саме в подоланні таких труднощів і формуються відповідні вольові якості. Коли ми говоримо про різні прояви вольових зусиль у діяльності, необхідно зазначити, що в їх основі лежать розвинені тією чи іншою мірою вольові якості особистості. До найбільш важливих з них, стосовно військової діяльності, можна віднести [53]:

- самостійність – орієнтація на власні переконання, знання та уявлення;
- рішучість – здатність без особливих зусиль та вагань приймати обґрунтовані рішення;
- наполегливість – здатність до тривалого напруження волі, непохитність у досягненні мети;
- витримка, самовладання – уміння володіти собою, своїми почуттями, подолання своїх недоліків та вад.

Окрім того, необхідно розвивати почуття обов'язку, ясність життєвих цілей, принциповість. Відповідне поєднання у працівника вольових якостей дозволяє говорити про його стійкий, цілісний характер.

У кінцевому рахунку, оволодіння власними емоційними проявами і контроль за ними, особливо у напружених екстремальних ситуаціях, виховання в собі професійно важливих вольових якостей є основою і запорукою формування характеру особистості – сукупності стрижневих психічних властивостей працівника, які опосередковують практично всю систему професійних дій, а також структуру соціально – значимої діяльності [42].

Воля — це здатність воїна, що виявляється в самодетермінації та саморегуляції своєї діяльності та різних психічних процесів. Якщо емоції

визначають спрямованість дії, то воля — це вже сама дія. Тому воля передбачає:

- регулювання людиною своєї поведінки відповідно до найбільш значущих для неї мотивів;
- гальмування інших мотивів, спонукань, намагань;
- організацію дій, вчинків згідно зі свідомо поставленими цілями.

Психологи П.В.Симонов і П.М.Єршов вбачають сутність волі у подоланні перешкод під час досягнення мети [48]. Отже, воля виявляється і розвивається у діяльності. При цьому вона виконує три взаємозв'язані функції: збуджувальну, гальмівну і контрольну.

Кожна людина має свій індивідуальний набір вольових якостей відповідно і відмінності, від яких залежать не тільки дії, а й вчинки особистості. Гама вольових якостей військовослужбовця містить цілеспрямованість, самовладання, витримку, наполегливість, рішучість, сміливість тощо[60].

Цілеспрямованість — вияв волі, що характеризується чіткістю мети, завдань, неухильним прагненням до їх досягнення, незважаючи на труднощі військової служби.

Як зазначає Дж. Грей [21], досягнення цілей має величезне значення для чоловіків, бо саме таким способом вони можуть довести свою спроможність і не впасти у власних очах. Чоловіки пишаються тим, що можуть все зробити самостійно. За даними А.І. Винокурова [17] жінки більш впertі. Витримка та самовладання виявляються в умінні стримувати свої почуття, якщо це потрібно, гальмувати імпульсивні дії, підпорядковувати себе поставленій меті. На думку І.М.Микільської, жінки є більш емоційно – нестабільності, що свідчить про схильність до ірраціональної поведінки.

І.П. Петяйкін виявив відмінності між чоловіками і жінками в прояві рішучості. Особливо виразно це проявлялося при виконанні «небезпечної» справи. Так, жінки прийняли рішення розпочати виконання справи в середньому через 26,6 с, а чоловіки - 6,1 с. Але і при виконанні нешкідливого завдання в осіб жіночої статі, як правило, прийняття рішення вимагає

більшого часу. Дані І.П. Петяйкіна відповідають поширеній думці, що чоловіки більш схильні до ризику, ніж жінки. Ю.Козелецький [36] пише, що функція ризику і прогресу належить чоловікові, а функція стабільності та надійності – жінці.

За даними Н.Д.Скрябіна, серед осіб чоловічої статі, сміливих більше, ніж серед осіб жіночої статі, проте в прояві соціальної сміливості жінки перевершують чоловіків. У свою чергу серед останніх більше осіб з низьким ступенем сміливості. Можливо, це пояснюється тим, що у них більший досвід спілкування.

Справжня воля виявляється не тільки в досягненні мети, а й за відмови від неї, якщо мета хибна або людина не здатна розв'язати завдання. Самокритичний аналіз здійсненого — найважливіша передумова розвитку волі. Відповідальність завдань військової служби вимагає від особового складу постійного і цілеспрямованого розвитку волі. Воля воїна формується у військовій діяльності під впливом виховання і самовиховання.

1.3.2.Теоретична модель статево-гендерної диференціації особистісних властивостей

Чоловікам і жінкам приписують певні психологічні якості, особливості поведінки. Якості, які асоціюються з чоловіками, називають інструментальними, оскільки вони характеризують чоловіків як діячів, що впливають на світ. Якості, що асоціюються з жінками, називають експресивними, бо вони характеризують емоційне функціонування жінок у сім'ї, ставленні до дітей, чоловіка (табл. 1.3.2)

Таблиця 1.3.2.

Структурна модель статево-гендерної диференціації особистісних властивостей

Характеристика особистісних властивостей	Статево-гендерні відмінності	
	чоловічі	жіночі

Темперамент та властивості характеру	Холерично-флегматичний, гнучкість, логічність мислення, соціальна пасивність, інструментальні лідери, висока швидкість виконання операцій при здійсненні предметної діяльності, ділові.	Сангвінічно-меланхолічний, образний тип мислення, соціальна пластичність, соціальна емоційність, соціальні лідери, легко вступають в соціальні контакти, працелюбні.
Мотивація	Зовнішній локус контролю, потреба похвали, якщо робота виконана добре, самоствердження, орієнтовані на працю в суспільстві, поводять себе як лідери.	Внутрішній локус контролю, потреба щоб робота була відзначена оточуючими, орієнтовані на дім і сім'ю, схильні поступатись владою іншим.
Емоційність	Емоційно стримані, стресостійкість, пряма, зовнішня агресія, реактивні в гніві, непохитні.	Імпульсивні, емоційно нестабільні, емоційно вразливі, вербальна і непрямая агресія (ауто агресія),
Вольові якості	Ризиковані, цілеспрямовані, прогресивні, сміливі, витримка та самовладання.	Стабільні, вперті, надійні, соціально сміливі, ірраціональна поведінка.

Гендерна диференціація часто пов'язана з відмінностями у змісті діяльності людей різної статі. Сферою жінок вважається емоційна, експресивна діяльність, у якій визначальними є опікуючий, виконавчий та обслуговуючий компоненти. Інструментальну сферу діяльності, яку характеризує творча, керівна, результативна праця, приписують чоловікам. Поширенню цього стереотипу в гуманітарних науках сприяли концепції «природної» взаємодоповнюваності статей Т. Парсонса і Р. Бейлза та біологічно

детермінованих, вроджених якостей (якою вважається, наприклад, материнський інстинкт).

Дослідження останніх років відзначають стійку тенденцію в багатьох регіонах світу до зближення стандартів поведінки чоловіків і жінок, образів маскулінності і фемінності. Цю тенденцію можна позначити як андрогінну. Між тим ця нова світова гендерна тенденція досить суперечлива.

Висновки до розділу 1

Термін «гендер» — соціальна стать, стать як продукт культури, соціально-біологічна характеристика, яка вказує на соціальний статус і соціально- психологічні характеристики особистості, які пов'язані зі статтю і сексуальністю, але виникають у взаємодії з іншими людьми.

Гендерна ідентичність є результатом активного процесу, що супроводжується появою у людини відчуття власної неперервності, тотожності і визначеності внаслідок належності до певного надіндивідуального цілого. Формування ідентичності є запорукою психічного здоров'я особистості.

Говорячи про гендерні відмінності, слід враховувати особистісні характеристики людини її індивідуальність. Індивідуальність виявляється в рисах темпераменту, характеру, звичках, переважаючих інтересах, в якостях пізнавальних процесів, в здібностях, індивідуальному стилі діяльності.

Слід зважати на той факт, що міжстатеві відмінності властивостей темпераменту воїнів позначаються на їхній службі та бойовому навчанні. Військові з різними типами темпераментів відрізняються не рівнем можливостей психіки, а своєрідними її виявами.

Також важливо пізнати відмінності мотиваційної сфери особистості. Це можливо найбільш успішно при глибокому розумінні її внутрішньої структури.

Здебільшого службова діяльність військових відбувається під впливом таких потреб: а) досягнення успіху, влади; б) відчуття соціальної значущості службової діяльності, участі у вирішенні загальнонаціональних завдань, у доведенні цінності власної особистості; в) самоствердження через власну справу; г) розвиток. Та в силу гендерних відмінностей здійснення цих потреб виявляється по-різному.

Важлива і роль емоцій в управлінні поведінкою людини, і не випадково практично всі автори, які пишуть про емоції, відзначають їх мотивуючу роль, пов'язують емоції з потребами та їх задоволенням.

Військова діяльність є напруженою, екстремальною порівняно з іншими видами діяльності, їй притаманні несподіваність, раптовість, незвичність, здатність руйнувати сформовані стереотипи поведінки, створювати негативні психічні стани (тривожність, страх, афект, стрес, депресія).

Саме в подоланні таких труднощів і формуються відповідні вольові якості. Коли ми говоримо про різні прояви вольових зусиль у діяльності, необхідно зазначити, що в їх основі лежать розвинені тією чи іншою мірою вольові якості особистості.

Важливою умовою рішучості є сміливість, тобто готовність воїна йти на оптимальний і виправданий ризик.

За даними Н.Д. Скрябіна, серед осіб чоловічої статі, сміливих більше, ніж серед осіб жіночої статі, проте в прояві соціальної сміливості жінки перевершують чоловіків.

У кінцевому рахунку, оволодіння власними емоційними проявами і контроль за ними, особливо у напружених екстремальних ситуаціях, виховання в собі професійно важливих вольових якостей є основою і запорукою формування характеру особистості – сукупності стрижневих психічних властивостей працівника, які опосередковують практично всю систему професійних дій, а також структуру соціально – значимої діяльності.

Вище згадані індивідуально-психологічні якості чоловіків та жінок військовослужбовців проявляються по різному, являючи собою сукупність сформованих компонентів їх особистості.

Більшість військовослужбовців-жінок «відкриті» до потреб суспільства, а їх мотив приносити найбільшу користь суспільству посідає одну з перших позицій в їхній ієрархії соціальних цінностей. Інтереси суспільства є пріоритетними для військовослужбовця-жінки. Жінкам властиве вміння ставити суспільні інтереси над особистими, їм притаманна сумлінність, ініціативність, винахідливість, впертість, співчутливість. Натомість військовослужбовці-чоловіки зводять свою соціальну роль у суспільстві виключно до військової місії, яка пов'язана з захистом території. Їм притаманні

такі особистісні якості, до яких належать: готовність до ризику, наполегливість, організаторські здібності, самостійність, незалежність.